תריפים כאלה ושמי הולך לפני ויוצא בעולם בשמן תורק, יודעים אתם: לא, אין בי קילקול זה. לא סרתי, במחילה מכבודכם, כל הסרתון הזה...

— אי לכן לא הפסידה פרקמטייה שלך כלום ולא זסר כבודך כלום ואי אתה צריך לחשוש. עינותן מאטושקה ינוחו ברכות על ראשך שלא קילקלת ולא סרחת, חזור והפוך בגימטרייה.

— אני רוצה לומר דבר־מה. אני לא חפצתי לבקר אותו או להעליב אותו...

— התנצלה פלשתינושקה ואמרה — אני רק אומרת שזה לא מעניין: תלמוד, גימטרייה, גימטרייה, תלמוד... לא מעניין. פשוט! אני גם לא מבינה...

— תמה אני...—נענה חילקה קוטלו ואמר—אם יש בידנו כלום שהוא „מעניין". כל עצמו של שבחו של עולם אינו עומד אלא על ראטקוליניקוב וסוניה מארמלאדוא או סמירדיאקוב או סווידריגאיילוב או קאטיושה מאסלוא וכיוצא בזה ברייות ועלילות של מעלה ויופי, ואילו אנו שאין לנו, בעוונותינו הרבים, אלא גביאים וחכמים וקדושים והרוגי מלכיות ומשיחים וחולמי חלומות חזוחקי קץ, מה אנו ומה שבחנות... ותמה אני, לעתיד לבוא וכבר אנו עם היושב בארצו, אם יתא בינינו מי שיבין עניין ישראלי, עיקר ישראלי, קמט אחד, טעם אחד, כל חללו זה של עם ישראל מדור ודור... אפשר שם, בארץ ישראל, בארץ ישראל דווקא, לא יעמוד טעמנו בנו ותכבה אותה גחלת עוממת שאלפי שנה שמרנו עליה מכל משמר, ותשתכח תורה מישראל ותפשט בנו עם ארצות גדולה וקשה שכיוצא בה לא ידענו בכל ימי גלותנו, עם ארצות ובורות וחולין וכל אותם סימנים ודרכים של גויים, של שונאיהם של ישראל, וכגויים לכל דבר. ואפשר... כשם שלעבר שאלונו שובינו שירי ציון על אדמת נכר כך לעתיד לבוא ישאלונו בני־נו שירי גויים על אדמת אבות... מי יודע? אפשר... אי לך, פלשתינושקה, פלשתינושקה, ימח שמך!

באותה שעה, עד שהם נמשכים בדברים ומשיבים אלו על אלו ואומרים, ישב לו חונקה לעצמו, כפוף ושותק ונפשו מרה לו. כמין הבל חם שטף אותו עצב מכל העברים, נחשולים נחשולים של עצבות כבדה, מרה חריפה ומבושמת, מלאה ליתלוחית של חושך זוו טמיר ונעלם כבאותה שעה של הרהורי תשובה והתעוררות הגב, והיה לבו כבד ורוגש עליו ומפרכס ברמעות, ודמעות נגרשות ועולות בגרונו וחונקות אותו, ועיגו נעצר מות מאליהן וכמיני צבעונים ומאורות פורחים בחללו של עולם, שברי קשתות ושברירי חמה ופגימות לבנה. ואינה ברורה מה גרמה לו, אם צערם של גלויות אלו של נערים ונערות מישראל שנעקרו ממקומם לגאולה ועדיין לא הגיעו ותלויים ועומדים בין תקווה ופחד ומתחבטים מתוך היסורים ומתוך הצער בדברים משלעבר ובאלו שלעתיד לבוא; אם זכרון ימי ילדותו וזכרון ביתו אבא שחרב וכל אותה עיירה מולדתו שניתלשה ממקומה ועברה ובטלה מן העולם, ופרעות ועוני ורעב ומלחמות ופורענויות קשות ורעות כמה גוונים משונים וקשים אלו מאלו; אם עירבובו של עולם ומלואו ופורענויות חדשות המתרגשות לבוא; אם חלומות ומעשים שהיו ושלא היו, חשבון הנפש וספיקות בינו לבין עצמו, בדידות ואהבת וגעגועים ומאוויים שאין להם שחר. דומה, אלו זגם אלו, מקצת מזה ומקצת מזה וכולם כאחד, מה שהיה ומה שלא היה ולא נהיה, דברים שבחלום ודברים שבעלילות, סמלים אלו לאלו ורחוקים אלו מאלו כרחוק מזרח ממערב, לא גופי דברים בתוויתם, אלא ריחם וטעמם, עיקר תמציתם בלבד, נתקשרו ביחוד אחד של עצב כבד וסתום וטרדו בלב.

דבורקה הרגישה בדבר, מתוך שתיקה ששתק, לא כזו שקודם לכן, אלא דומה כבדה יותר, מלאה וגדושה יתר, הרגישה. היא נסמכה אליו והחליקה את ידו ששמטה, והיתה כף ידה מרתעת לאט לאט ונתלית ושוכבת מתוך זחירות ויראה, וחוזרת ומרתעת וחולכת רכה. שואלת ומפייסת — כל נפשה באותה שעה בכפה, כל מלוא עומקה של נפשה וכל אותו רטט טמון שבלב...

בינתיים, לאחר שאמרו ה„חברה" מה שאמרו, אליק בוסל אמר ופלקה אמרה וליפא לופאטה אף הוא אמר פרוסה של כוסמת ושלמה של שעורים, חזר מטושקה לשלו ופתח ואמר:

— גימטריות, גימטריות, כלי שעשועים של מעלתו קיתונות של זהב וצלוחיות של כסף, ממלאות באבנים טובות ומרגליותו היכן אתן, אספקלריות מצוחצחות מבית גנזיו של הקדוש ברוך הוא? היכן אתן, מפתחות הפנימיות של שערי כל העולמיתו ייי לי [illegible] עליכן, נפשי יוצאת אליכן בסתר... כמעט יעלה זכר רוזכן לפני וכעין שדה עם חשכה צפת לעיני ועולה וגומרתו־לילה יוקדות בתוכה. כמלא עומקו של חושך ניצוצות מאירים כנרות ציון הללו שלעתיד לבוא... כמעט יעלה זכרוכן לפני ולילי הושך מתגלה לעיני, לילה ללילה נסמך. לילה של צרפת ללילה של אשכנז, לילה של שפייראה ללילה של מגנצא, לילה של אנגליה ללילה של ספרד. ואפיפיורים למלכים והגמונים לגרפים, גזירות לעקידות והריגות לגירושים וקידוש־השם לקידוש השם, וסליחות ופייוטים וקינות, ומשיחים וחוזים ומקובלים ומחשבי קצין, וכלים כל הקצין והולכים... היכן אתן, היכן אתן, גימטריית זריזות וממולאות שידעתן מה שיש בשמים ובארץ? להיכן נעלמתן בימים האלה ובזמן הזה?... בואו והקישו לפני כבתחילה בעשרים ושתיים אותיות התורה והגידו לי גדולות ונצורות ואהנה מכן ניחומים ובשורה שובו ונחשוב חשבונו של עולם, לתשו ואמרו לי: מה בפמליא של מעלה? רבונו של עולם מה יש לו? משית אימתי באז מתי עתיד הקץ להגיע?... כבר הרבה קצין וזמנים עברו ועדיין אין כל חדש תחת השמש. אלו חדשות שבאו הן אותן ישנות שהיו... עדיין ארץ ניתנה בידי רשע וחלוק העולם לשניים, לגויים ויהודים, לרודפים ונרדפים, לגולים וגזלים... עדיין משוקץ העולם ומתועב כבשנת נ״ח וק״ח ות״ח, כבשנת „ת ת נ״ו לקרץ נתנו". כבשנת „ר נ״ו לייעקב חביבו ישע בעתה" ושנת „ציון לפרש ו א ר ש ״ת" הוא חרות נאה ומתקבל ל„צרה אל אחותה נגשת. הכינו לפעמי רשת"... עדיין אנו תלויים ברחמי רשעים ואויבים ואין לנו לבטוח אלא באמונם של בלתי נאמנים. עדיין אני „זת הדור הוא בבחר לחיות לו למנת", ו„אני כעוטיה ובלבי אש שלהבת יה"... עדיין בוכה הלב בבסליחות מבהג חודמייסא ואשכנז, עדיין זועק הלב כביוצר מנהג פולין וכבסליחה למוסף יום כיפור מנהג ליטא רייסין וזאמוט, במשקל ובלא משקל, בשתי תנועות ויתד ויתד תקועה לרצה... עד עכשיו, ועד עכשיו יש בכל אחד ואחד מישראל משום קדוש שעתיד שמו שייכתב בפנקס הזכרת הנשמות. ועד עכשיו יש בכל איזאן משום גוזטא, בכל מיכל אשכנזי משום התועים והעירונים של הימים ההם, בכל לורד גדל־היחש משום אותם ברונים של שנת ה׳ אלפים וחמשים ואחת ובכל קברניט של מלכות בריטאניה משום אותו רב הובל אנגלי שהוליך בספינתו גלויות של ישראל שגורשו מן המדינה ועשה להם בתחבולה של עצה וערמה וטיבע את כולם בים... את, גימטרייות, גימטרייות, מן מוסי בית אבא, זוגים פעמונים של דוחה־הקודש, פעמוני זהב וגיל של מרגליות צלצלו קולכן ורוגנו כבימים מקדם! שנו לי כבתחילה משנתכן סתרים ורזים והצליחו את סופי אחרית ותקוותו טחנו, טחנו גרעיני תמרים ברחיים של זהב והוציאו לי ישועות ונחמות, קץ הימים וימות המשיח, גאולה ואמת ויצדק, כל מה שנפשי חפצה ולבי מתאוות, כל דבר של שמחה וטובה וכל דבר שאין לו פותרים ועין לא ראתה אלוהים זולתך...

כך נמשך בדברים ונתחמם ואמר יותר ממה שהיה בדעתו לומר. וכיון שהפסיק מדבריו ושתק, ישבו כולם מורתחים ונרגשים, וגדול יותר מכשיעור דרמה החושך מסביב, וכפולה ומכופלת הדממה, כאילו אפשר לומר כן, טעונה היא כל אותו צער של ישראל בין אומות העולם, כל אותו צער של אלפי שני גולה מאז ותמיד...

מאטושקה גם הוא היה נרגש. תמה היה על עצמו שכך אמר, כך לשון גבוהה וכך נעימה יתירה, והירהר בלבו — „אי לך, כמה מידות מדות כאן"...

עד שפתח פטאחה ואמר לה לפלשתינושקה:

—עכשיו את יודעת מהו טעם גימטרייתו...

מיד חזר מאטושקה להחילתו, לאותן מידות שביד דודו ר׳ אבאלה.

— כך יודעים אתם.. — פתח ואמר לכי־דרכו — הדור ר׳ אבאלה...

באותה שעה נמלכה פלשתינושקה עצמה ומיעכה בקולה ואמרה:

— יש לי כליות מוסר...

— מה יש לך?... — שאלה פטאחה.

— כליות מוסר יש לי... — חזרה ואמרה בקול רגוש.

— מה?... — עשה את אזנו כאילו אינה שומעת.

וכיון שנתעסק שעה ארוכה, להנאתם של כל בני החבורה, באותן כליות שלה ופירנסן לארכן ולרחבן, חזר מאטושקה ופתח ואמר...

זכריה פישמן בעבודתו

(למלאות עשר שנים למותו)

„מעט ורעים היו ימי שני חיי"

בשנת תר״פ פנשתיו בכיו יורק בבית הספרים העממי. במחלקה העברית, באולם הקריאה. עומד היה ליד שולחן נתון בראשו וברובו בערמות ספרים ועתונים בלים ומאובקים. חיפש, ליקט מה כתב הסופר העברי, מה נכתב עליו, ומשמצא רשם לפי הא״ב וזמני הדפסתם בפתקים שנעטברו לו ברכים כרכים. תלא הם ברכי הלכסיקון שלו עד היום הזה. סיים עבודתו בערימה אחת מיד שיקע עצמו בערימה אחרת. באותה זריזות עצמה, באותה מסירות עצמה. ללא עיפות וללא לאות. שעה הצהרים הגיעה, אולם הקריאה נתרוקן — הוא עודו על עמדו.

במשך שנים היה ראשון־לפנות־הלם ואחרון־נועלים לדלתות בתי הספרים. נברתה ברית בינו ובין הספר העברי ומחברו ונתן חייו לקיים את הברית הזו. השתלם בתורת בית הספרים — ומשקידתו זו נעמה לו ספר מקיף. אך אחר מפרקיו נתפרסם ברבים ונשאר נגוז בכתב ידו.

שנות עבודה פוריה היו לו באמריקה. משנת תרפ״ד הפקיד לפרסם חמשה־עשר ערכים ביוגרפיליוגרפים על סופרי סופרים.

בעצם עבודתו זו קיבל מלגרטה מאדין ישראל, בשם ראש עירית תל אביב, הזמנה לשוב ולעמוד בראש בית הספרים „שערי ציון". גברו עליו הנענועים לארצו, שב, זכורני שמתתו כשהפלגנו לארץ ישראל. וכגדול השמחה — גדול האכזבה — אך ירדנו מן האניה הגיע עתנו הידיעה, כי משרתו ניתנה לאחר. מכאן ואילך — פרשה ענומה של כאב ועלבון. פנה בזחירות ובנימוס למסיגנולו להעמידו על קלקולו — ללא הועיל. נשאר לו כנחמה — הלכסיקון.

בהדר עד, ליד שולחן, ארגזי־ארשים, עשה לילותיו כימים. הוא ריכז את כל החומר הספרותי שאסף בבתי הספרים בגולה, פנה יום יום בעשרות מכתבים בקשה לסופרים שיואילו להמציא לו תולדותיהם ותמונתם. הערכים שפרסם נעמה להם הד בלבב של סופרים ומבקרים וימצא בזה מעט עידוד. היתה כו הרגשה שהזמן קצר והמלאכה מרובה. גופו היה חלוש וצנום ולבו כאב עליו. על מעמדו חולל־רוחו בימים ההם של קיפוח לתם ועבודה וחוסר מקורות להמשך־העבודה אפשר ללמוד מקטע־מכתבו אל אחד התברים: „מבקש אני איזו מבטא, איזו דבור חודר והותך, איזה משפט קצר, מועט המחזיק את המרובה, שיוכל למסור כמו את כל המעיק על לבי, את כל קשי מצבי שאני נמצא בו.. ואין הכתוב מדבר דוקא במצב החמרי, אילו סבלתי רק במובן החמרי — שהדי בטרוטים שלא הייתי שואל ולא הייתי מנסה, אלא על מה מר לי ועל מה לבי כואב — על עבודת חיי, על עבודת הלכסיקון שאיני רואה שום יכולת לגמרה. מה נוראים יבולים להיות תרעוזן והחברה שעבודת חיי, שהלכסיקון שלי שכבר עלה לי בתשע שנות חיים, שעבודתי ואת נטצאת בסכנה, כסלים יותר ברור, כי פתיל חיי כאמצע ייפסק..."

ההרגשה זו כי פתיל חייו ייפסק באמצע — לוותה אותו ימים רבים — עד בית החולים, שלא יצא ממנו עוד. קשים היו חייו, קשה וגורא היה גם מותו. חדשים רבים נאבק עם מלאך המות, ולא יכול לו. אמתחו האחרונה עם יצר את נשמתו היתה — „הלכסיקון שלי".

מאז מותו עברו עשר שנים, אך מדי פתחי את הארכז שכנותות בו הפתקאות שלו — שומעת אני את אנחתו האחרונה. אחה, לו חדרה אנחתו זו ללבות האנשים שיש בידם לתת אור לפתקאות הנגזזות בתוך הארכז, אשר נגנזה בתוך נשמת המת. אמנם, היה צמר־אנשים טובים ששמעו אנחתו האחרונה הם ש. טשרנוביץ ות. ד. שחר. הם שהוציאו לאור כשנה הראשונה למותו חוברת עליו, את הקובץ שלו „אגרות ארץ הקדושה". הם גם שתתפינו עצמם לפעולה הכבירה — תעמולת לחוצאת הלכסיקון. הדפיסו „קול קורא" ובו רשימת הערכים הביבליוגראפיים. והנה באמצע פעולה זו — מתו גם המה.

והאנקה עורה מפרפרת בין הפתקאות. האמנם לא תנתן לה גאולה?

פנינה פישמן